

YATROGENIYA KELIB CHIQISH TARIXI VA ILK QARASHLAR

Rustam Uskanovich Otamuratov-
O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax
filiali o‘qituvchisi

Muhammadiyev Abdumo‘min Abduxoliq
o‘g‘li-O‘zMU Jizzax filiali Yoshlar
psixologiyasi yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Maqola yatrogeniya va psixologiya fanlarining rivojlanish tarixi, o‘zaro aloqadorligi, tibbiyot psixologiyasining tarkibiy qismlari hamda yatrogeniya borasida o‘rganilgan izlanishlar tahlili va natijalari haqida yozilgan.

Abstract: The article is written about the history of the development of iatrogenics and psychological sciences, their interrelationship, the components of medical psychology, and the analysis and results of research on iatrogenics.

Аннотация: В статье рассказывается об истории развития ятрогенных и психологических наук, их взаимосвязи, составляющих медицинской психологии, а также анализе и результатах исследований по ятрогении.

Kalit so‘zlar: Yatrogeniya etika, deontologiya, estetika, shiforkorlik siri, yatropatogeniya, yatrogeniya, tibbiy xato, kasalliklar sinflari, yatrogeniklarning tasnifi.

Key words: iatrogenic ethics, deontology, aesthetics, the secret of healing, iatropathogeny, iatrogeny. medical error, classes of diseases, classification of iatrogenics.

Ключевые слова: ятрогенная этика, деонтология, эстетика, тайна врачевания, ятрогения, ятрогения, врачебная ошибка, классы заболеваний, классификация ятрогений.

Yatrogeniya (qadimgi yunoncha iatross “shifokor” + g n di “tug‘ilish”) tibbiyot xodimi tomonidan beixtiyor qo‘zg‘atilgan odamning jismoniy yoki hissiy holatining yomonlashishi. Psixikaning inson organizmidagi turli fiziologik va patologik jarayonlarga ta’siri masalasiga jiddiy qiziqish 20-asr boshlarida shifokorlar va tadqiqotchilar orasida paydo bo‘ldi. “Yatrogen” atamasi nemis psixiatri Osvald Bumke tomonidan 1925 yilda “Doktor ruhiy kasalliklarning sababi sifatida” asarida (bu maqola hech qachon rus tiliga tarjima qilinmagan) va rus tilidagi tibbiy adabiyotlarda kiritilgan. U birinchi marta Yu.V. Kannabix, R.A.Luriya va K.I.Platonov kabi psixiatr va terapevtlarning ishlarida ishlatilgan.

Buyuk Tibbiyot Entsiklopediyasining urushdan oldingi nashrida berilgan ta’rifga ko‘ra, yatrogen - bu “shifokorning bemorga salbiy ta’sirini bildiruvchi atama, yangi kasallikning kompleksi, agar bemorda terapevtik ta’sir o‘rniga bemorning kasallik holatini og‘irlashtiradigan g‘oyalar mavjud bo‘lsa yoki psixika shakllanadi. ”. Shuningdek, yatrogeniya “salbiy psixoterapiya“ sifatida tavsiflanadi. Urushdan oldingi davrdan boshlab va 1970-yillargacha bu atama

asosan shifokorning beparvo bayonotidan kelib chiqadigan psixogen kasalliklarga nisbatan qo'llanila boshlandi.

Hozirgi vaqtda bu atama keng qo'llaniladi va (XKT)ICD-10 ga ko'ra, yatrogenik tana funktsiyalarining buzilishiga, odatiy faoliyatni cheklashga, nogironlik yoki o'limga olib keladigan profilaktika, diagnostika va terapevtik aralashuvlar yoki protseduralarning har qanday istalmagan yoki salbiy oqibatlari sifatida tushuniladi; shifokorning noto'g'ri va to'g'ri harakatlari natijasida paydo bo'lgan tibbiy choralarning asoratlari. Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, yatrogen "tibbiy ishning nikohi" deb tushuniladi. Bunday keng talqin bilan bir qatorda, ba'zilar yatrogen kasallikni "bemorning ruhiyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan shifokorning (yoki tibbiyot xodimlaridan boshqa shaxsning) beparvo bayonotlari yoki harakatlari tufayli" kasallik deb hisoblashda davom etadilar. Ba'zi adabiy manbalarda "yatrogen" o'rniga ular atamaning biroz boshqacha imlosi - iatrogenik imloni qo'llashadi.

O. Bumke (O. Bumke) "Doktor psixik buzilishlarning sababi sifatida" nomli kichik maqolasida shifokorning noto'g'ri xatti-harakatlarining bemorlar psixikasidagi ana shu zararli oqibatlariga e'tibor qaratgan va bu turdagi psixogen kasalliklarni "yatrogenik zarar" deb atagan. Bu, aslida, har bir shifokorga ma'lum bo'lgan kasalliklar haqida to'xtalib, Bumke to'g'ri ta'kidlaydi, ularning o'ziga xos xususiyati shundaki, tibbiy kengashning yatrogen kasallikning kelib chiqishida ishtirok etishi shifokorning o'ziga noma'lum bo'lib qolmoqda, u o'z so'zi bilan ishtirok etgan.

Yatrogen omillarga quyidagilar kiradi:

- Terapevtik ta'sir qilish bilan bog'liq xavflar :
- buyurilgan dorilarning nojo'ya (nojo'ya) ta'siri;
- dori-darmonlarni haddan tashqari ko'p buyurish (masalan, antibiotiklarga qarshilikka olib keladi);
- shifoxona infeksiyalari;
- retseptlarning noto'g'ri bajarilishi, masalan, shifokorning qo'l yozuvi yoki matn terish xatolari tufayli; - beparvolik;
- kam baho berish yoki ma'lumotlarning etishmasligi, etarli jihozlar, protseduralar, texnikalar va usullar.

Yatrogen turlari; R.A.Luriya yatrogeniklarning ikki turini ajratadi:

Birinchi tur bemorda jiddiy organik kasallik emas, balki funksional buzilishlar mavjudligi bilan tavsiflanadi, ammo u shifokorning so'zlarini noto'g'ri tushunib, o'z kasalligini davolab bo'lmaydigan yoki og'ir deb biladi.

Ikkinchi tur - bemorda shifokorning beparvo so'zlaridan keyin kuchayadigan og'ir kasallikning mavjudligi deb ta'riflanadi.

Statistikaga ko'ra, Jahon sog'liqni saqlash tashkilotining (JSST) 2019 yilgi ma'lumotlariga ko'ra, faqat past va o'rta daromadli mamlakatlarda sog'liqni saqlashning yomon amaliyoti natijasida har yili millionlab bemorlar zarar ko'radi va 2,6 million kishi vafot etadi. Butun dunyo bo'ylab bemorlarga zarar etkazishning shaxsiy, ijtimoiy va iqtisodiy xarajatlari ko'p trillionlab dollarni tashkil qiladi. JSST Bosh direktori doktor T.A. Gebreyesusning ma'lumotlariga

ko'ra, dunyoda har daqiqada kamida bir kishi tibbiy yordam ko'rsatishdagi zararlardan vafot etadi. Birlamchi va ambulator yordam ko'rsatishda har o'n bemordan to'rttasi zarar ko'radi . Tashxis qo'yish, dori-darmonlarni buyurish va ularni qo'llashdagi xatolar eng og'ir oqibatlariga olib keladi. Dori-darmon xatolarining o'zi yiliga 42 milliard dollarga tushadi. Har yili jarrohlik aralashuvlar paytida xavfsizlik va gigiena qoidalariga rioya qilmaslik bemorlarning deyarli 25 foizida asoratlarni keltirib chiqaradi va operatsiya paytida yoki undan keyin bir million bemorning o'limiga olib keladi .

Bemorlarning xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan profilaktika choralari dori vositalarini sezilarli darajada tejashga olib kelishi va bemorlarga yetkazilgan zarar oqibatlarini davolashdan ko'ra ancha arzonga tushishi taxmin qilinmoqda. Xususan, Qo'shma Shtatlarda keksalarga davlat tibbiy yordam ko'rsatish dasturi doirasida faoliyat yurituvchi shifoxonalarda bemorlar xavfsizligini yaxshilash bo'yicha chora-tadbirlar 2010 yildan 2015-yilgacha bo'lgan davrda qariyb 28 milliard AQSh dollarini tejash imkonini berdi.

Bemorlarning parvarishlash jarayonida faol ishtirokini ta'minlash davolanish natijasida yetkazilgan zarar xavfini 15% ga kamaytirishi va har yili milliardlab dollarni tejash imkonini beradi 20-yillarning boshlarida. 20-asr Shveysariyalik psixiatr E.Vleyler intizomsiz tibbiy fikrlashning turli shakllari bemorni tekshirish paytida, shuningdek, kasallikning dastlabki ko'rinishlarini tan olishda, bemor allaqachon farovonligidagi o'zgarishlar haqida tashvishlanib, ayniqsa moyil bo'lib qolganda kuzatilishini ta'kidladi.

Bunga ko'pchilikning ongida mavjud bo'lgan noto'g'ri qarashlar, bemorning shifokorga murojaat qilishidagi noto'g'ri qarashlar, tibbiyot imkoniyatlariga ishonchsizlik elementlari, ba'zida bo'lajak tibbiy ko'rikdan, davolanishdan qo'rqish va hokazolar yordam beradi. Bemorning o'ziga bunday zararli ta'siri egogeniya deb ataladi. E.Bleuler tegishli shartlarga ishora qilish uchun "yatrogen" atamasini keng qo'llagan. Bir necha yil o'tgach, taniqli nemis psixiatri Bumke o'zining "Shifokor ruhiy kasalliklarning sababi" maqolasida shifokorning bemor psixikasiga ta'sirining salbiy ta'siriga misollar keltirdi va bundaylarga "yatrogen" nomini berdi. psixogen kasalliklar, ya'ni psixikadagi KIKuvchi o'zgarishlar va shifokor tomonidan yaratilgan ruhiy kasalliklar.

Mahalliy tibbiyot va psixologiyada qabul qilingan "yatrogenik" tushunchasiga o'tishdan oldin chet el adabiyotlarida uchraydigan iatropatogeniya atamasini keltirish kerak. Misol uchun R.Konechniy va M.Bouhal bu atamani shunday hal qiladi - "bu tekshirish usuli, davolash yoki profilaktika choralari, buning natijasida shifokor bemorning sog'lig'iga zarar yetkazadi". Kengroq ma'noda, biz tibbiyot xodimining bemorga zarar etkazishi haqida gapiramiz. Yuqoridagi talqinga muvofiq, bu masalani batafsilroq ko'rib chiqish kerak. R. Konechniy va M. Bouhal somatik iatrogenez (yatropopatiya) haqida yozadilar, unda biz dorilar (antibiotiklarni qo'llashdan keyin allergik reaksiyalar), mexanik manipulyatsiyalar (jarrohlik operatsiyalari), radiatsiya (rentgen tekshiruvi va rentgen nurlari) keltirib chiqaradigan zarar haqida gapirishimiz mumkin) va boshqalar.

Maqolani xulosasi shundan iboratki, “Yatrogeniya” ham shunday tavsiflash mumkin - bu shifokor yoki hamshiraning bemorga salbiy ta’sir ko’rsatadigan so‘zlari va harakatlari natijasida bemorning og‘ir his-tuyg‘ulari natijasida yuzaga keladigan kasallik yoki kasallikning asoratidir. Psixik yatropatogeniya (aslida yatrogenik) bir tur yoki psixogeniyaga tegishli. Psixogeniya kasallikning rivojlanishining psixogen mexanizmini, ya’ni ruhiy ta’sir va taassurotlar tufayli, fiziologik jihatdan - umuman olganda, odamning yuqori asabiy faoliyati orqali kasallikning rivojlanishini anglatadi. Shifokor va uning bemori o’rtasidagi munosabatlar ishonch, muloqot va o’zaro hurmatga asoslanadi. Shifokorlar o’z bemorlariga ularning sog’lig’i, tavsiya etilgan davolash usullari, potentsial xavf va foyda haqida aniq ma’lumot berishlari kerak. Bemorlar, o’z navbatida, shifokorlari bilan ularning belgilari, kasallik tarixi va turmush tarzi odatlari haqida halol bo’lishlari kerak. Bemorlar o’zlarini qiziqtirgan savollarni shifokor bilan muhokama qilishlari va o’zlarini qulay his qilishlari kerak. Shifokor va bemorning yaxshi munosabati samarali tibbiy yordam ko’rsatish va salomatlik natijalarini yaxshilash uchun zarurdir. Bu shifokorlarga bemorlarning ehtiyojlarini tushunish va ularga o’ziga xos talablarga javob beradigan individual yordam ko’rsatish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. Губачев, Е. М. Стамбровский. Москва. “Медицина”, 1981.
2. Психосоматические расстройства. В.Д. Тополянский, М.В. Струковская. Москва., “Медицина”, 1986.
3. Невротические расстройства внутренних органов. Б. Д. Карвасарский, В. Ф. Простомолотов. Кишинев. “Штиинца”, 1988.
4. Отамуратов Р. Уникальность концепции эмоционального интеллекта в семейных отношениях / Р. Отамуратов, С. Отамуратова, Д. Розиккулова. – Информатика и инженерные технологии. – 2023. – № 1. – С. 423-8.
5. Отамуратов, Р., & Тургунбаева, Г. (2023). Insonning emotsional psixologik xususiyatlari. Информатика и инженерные технологии, 1(2), 520–527. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/computer-engineering/article/view/25638>
6. Отамуратова, С., & Отамуратов, Р. (2023). Nizoli vaziyatlardagi xulq-atvor strategiyalarining psixologik tahlili . Информатика и инженерные технологии, 1(2), 323–328. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/computer-engineering/article/view/25284>
8. Отамуратов, Р. У. Психологические особенности эмоционального интеллекта человека в интернет-среде (на примере молодёжь) / Р. У. Отамуратов, П. Н. Устин // Мир науки. Педагогика и психология. — 2023. — Т. 11. — No 5. — URL: <https://mir-nauki.com/PDF/15PSMN523.pdf>
7. Ustin P.N., Otamuratov R.U., Egamqulova S.A. INTERNETGA QARAM O‘SMIRLAR HISSIY INTELLEKTINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI // Экономика и социум. 2023. №6-1 (109). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/internetga-qaram-o-smirlar-hissiy-intellektning-sixologik-xususiyatlari> (дата обращения: 18.09.2023).

8. Otamurodov Rustam, Jaloliddinova Sevinch, & Isomiddinova Sarviniso. (2023). ONG PATOLOGIYASINING PSIXOTIK TIPLARI. CONFERENCE ON UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH 2023, 1(7), 25–27.

9. Otamuratov R., Otamuratova S. O‘smirlarda kasbiy o‘zligini anglashiga xavotirlanishning ta’siri., O‘zMU xabarлари, FALSAFA 1/1 2023., 140-b.

10. Uskanovich, O. R., Abdurazakovna, O. S., & Dinora, R. EMOTSIONAL INTELLEKT TUSHUNCHASINING OILAVIY MUNOSABATLARDA O‘ZIGA XOSLIGI. *Journal of Contemporary Scientific and Technical Research*, 521, 525.

11. Otamuratov Rustam Uskanovich, Otamuratova Sarvinoz Abdurazakovna, Ochilova Muxlisa., BuxDU “Psixologiya” № 2, 2023 “PSIXOLOGIYA” ILMIY JURNALI., 61-bet.

12. Uskanovich, Otamuratov Rustam; Abdurazakovna, Otamuratova Sarvinoz; Xosiyat, Xurramova., SHAXS VIRTUAL QIYOFASINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI., 2023/5/27., International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research., 318-321.

13. Uskanovich, Otamuratov Rustam; Abdurazakovna, Otamuratova Sarvinoz; Xurshida, Shaimova., VIRTUAL MUHITDAGI SHAXSNING HISSIY INTELLEKT XUSUSIYATLARI., 2023/5/27., International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research., 314-317.

14. Rustam, Otamuratov; Sarvinoz, Otamuratova; Gulshona, Sultonaliyeva., ZAMONAVIY PSIXOLOGIYADA IJTIMOY NORMALARNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI., 2023/5/28., International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research 337-340.

15. Otamuratov, Rustam Uskanovich., SIBLING MAQOMINING SHAXS RIVOJLANISHIGA TA’SIR ETISHINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. 2023/6/4., ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ.

16. Otamuratov, Rustam Uskanovich., OILADA SIBLING MUNOSABATLARINING FARZAND TARBIIYASIGA TA’SIR ETISHINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI., 2023/6/4., ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ.

17. Rustam Uskanovich Otamuratov, & Turdiyeva Nigora G‘ani qizi. (2023). VIRTUAL MUHITNING SHAXS RIVOJLANISHIGA TA’SIR ETISHINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI . *Journal of New Century Innovations*, 29(5), 25–30. Retrieved from.

18. Otamuratov, R. U. (2023). Internet ijtimoiy tarmoqlari foydalanuvchilari faoliyatining o‘ziga xos xususiyatlari bilan shaxsiy xususiyatlarning aloqasi. *MedUnion*, 2(1), 177-182.

19. Uskanovich, O. R., & Abdurazakovna, O. S. (2023). OILADA AYOLNING PSIXOLOGIK SAVODXONLIGINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. *Journal of new century innovations*, 25(4), 72-77.

20. Uskanovich, OR, & Abdurazakovna., OS (2023). INSON ONGINI OZIQLANTIRISH. *Yangi asr innovatsiyalari jurnali*, 25 (4), 67-71.

21. Uskanovich, Otamuratov Rustam, Otamuratova Sarvinoz Abdurazakovna, Ibodullayeva Nodira. "VIRTUAL MUHITDA O'ZARO SAMARALI TA'SIRINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI." *Yangi asr innovatsiyalari jurnali* 25.4 (2023): 62-66.
<http://www.newjournal.org/index.php/new/article/download/4520/4297>

22. Otamuratov R., Otamuratova S. O'smirlarda kasbiy o'zligini anglashiga xavotirlanishning ta'siri., O'zMU XABARLARI., MIRZO ULUG'BEK NOMIDAGI O'ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI ILMIY JURNALI., 2023 1/1 Ijtimoiy gumanitar fanlar turkumi, 140-144 b., Toshkent 2023.

23. Uskanovich, O. R. (2022). PSIXOLOGIYADA XAVOTIRLANISHNING ILMIY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. *International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research*, 494-498.

24. Otamuratov R.U. O'SMIRLARDAGI KASBIY O'ZLIGINI ANGLASHIDAGI XAVOTIRLANISHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI // CARJIS. 2022. №Special Issue 1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-smirlardagi-kasbiy-o-zligini-anglashidagi-xavotirlanishning-psixologik-xususiyatlari> (дата обращения: 30.01.2023).

25. Otamuratov R.U., Ochilova M. EMOTSIONAL INTELEKT TUSHUNCHASINING PSIXOLOGIK O'ZIGA XOSLIGI // CARJIS. 2022. №Special Issue 1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/emotsional-intelekt-tushunchasining-psixologik-o-ziga-xosligi> (дата обращения: 30.01.2023).

26. Otamuratov, R., & Otamuratova, S. (2023). INTERNETNING SHAXSGA TA'SIRI MUAMMOSINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 3(1).
<https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/download/7723/5208>

27. Otamuratov, R., & Otamuratova, S. (2023). VIRTUAL MUHITNING SHAXSGA TA'SIRINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 3(1).
<https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/download/7724/5209>

28. Otamuratov, R., & Otamuratova, S. (2023). VIRTUAL MUHITNING SHAXSGA TA'SIRINING HISSIY OMILLARI. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 3(1).
<https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/download/7727/5212>

29. P.U.Otamuratov., Ўқувчиларда касбий мотивациялар шаклланишининг психологик омиллари. Ўзбекистонда психологияни ривожлантириш муаммолари: назария ва амалиёт уйғундиги. 2021., - 282 б.

30. R.U.Otamuratov, S.A.Otamuratova., Ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanish., МАСОФАВИЙ ТАЪЛИМНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ ПЕДАГОГИК-ПСИХОЛОГИК ЖИХАТЛАРИ Республика илмий-амалий конференция материаллари тўплами., 2021., 494 б.

31. R.U.Otamuratov., Kasbiy tanlovlardagi xavotirlanishning psixologik xususiyatlari., ГЛОБАЛ ДУНЁДА ПСИХОЛОГИЯ ФАНИ: НАЗАРИЯ ВА АМАЛИЁТ, ЧАҚИРУВЛАР ВА ИСТИҚБОЛЛАР Профессор Эргаш

Ғозиевич Ғозиев хотирасига бағишланган Республика илмий-амалий конференцияси материаллари 16 феврал 2022 йил 2022 у., - 379 б.

30.Fayziyeva, nodira. (2024). YOSH OILALARNING IJTIMOIIY VA PSIXOLOGIK MUAMMOLARI. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 4(1), 85-90. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9547>

31.Fayziyeva, nodira. (2024). YOSHLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASH MUAMMOLARI. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 4(1), 119-125. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9552>

36.Fayziyeva, nodira. (2024). KICHIK MAKTAB YOSHDAGI O‘QUVCHILARNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 4(1), 126-131. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9553>

39.Собировна, ФН (2024). Психологические особенности учащихся начальных классов. *Wire Insights: Журнал Innovation Insights*, 2 (2), 16–18.

40.Файзиева, Н. С. (2023, January). СОСТОЯНИЕ ИЗУЧЕНИЯ ПРОБЛЕМЫ ОБЩЕНИЯ В ПСИХОЛОГИИ. In *International Conference of Education, Research and Innovation* (Vol. 1, No. 1, pp. 121-126).

41.Fayziyeva, N. (2022). KICHIK YOSHDAGI MAKTAB BOLALARNING KOMMUNIKATIV QOBILIYATLARINI SHAKLLANTIRISH. *Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры*, 2(12), 211-215.

42.Fayziyeva, nodira. (2024). BOSHLANG‘ICH MAKTAB YOSHDAGI BOLALARDA ALOQA KO‘NIKMAALARINI RIVOJLANTIRISH SHAKLLARI VA USULLARI. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, (I). извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/8721>

43.Sobirovna, F. N. (2024). Psychological Characteristics Of Primary School Students. *Wire Insights: Journal of Innovation Insights*, 2(2), 16-18.

44.Fayziyeva, N. (2022). KICHIK YOSHDAGI MAKTAB BOLALARNING KOMMUNIKATIV QOBILIYATLARINI SHAKLLANTIRISH. *Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры*, 2(12), 211-215.